

УДК 821.111-342

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/28.208736>**Інна ПОДГУРСЬКА,**

orcid.org/0000-0001-9092-5282

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри практики англійського усного і писемного мовлення

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

(Харків, Україна) inna.podhurska@gmail.com

ПРОБЛЕМА АВТОРА ТА АВТОРСЬКОЇ МОДАЛЬНОСТІ В РОМАНІ МАРГАРЕТ ЕТВУД «ОПОВІДЬ СЛУЖНИЦІ»

Статтю присвячено аналізу основних методологічних засобів реалізації авторської позиції й образу автора в антитоталітарному романі відомої канадської письменниці Маргарет Етвуд «Оповідь служниці». Особлива увага звертається на специфічні прояви функціонування образу автора в антитоталітарному творі. Аналізуються загальні для жанру антиутопії та властиві саме перу письменниці авторські засоби реалізації авторської позиції. Виявлено, що авторська суб'єктивність у романі проявляється майже на всіх рівнях тексту. Найбільшою мірою вона представлена в образній системі твору, що тісно пов'язана із семантикою кольору. Встановлено, що експліцитні та опосередковані прояви авторської модальності можна знайти і в образній системі твору: у кольорових характеристиках, звуках, запахах і на дотик.

Простежено вплив авторського вибору форми нарації в літературному тексті як одного з найкращих інструментів для встановлення контакту з читачем і репрезентації авторської позиції. Роман написано у формі щоденника, і оповідання від першої особи дає змогу відчувати емоційну глибину художнього твору та зазирнути у внутрішній світ головної героїні, подивитися на події, що відбуваються, її очима. А враховуючи, що автор та герой завжди синкретичні і знаходяться в суб'єктивних відносинах, що підкреслює їхню внутрішню єдність, така форма оповідання дає змогу побачити події з точки зору самої авторки.

Зроблено висновок, що Маргарет Етвуд слідує літературній традиції і використовує загальні для жанру антиутопії засоби реалізації авторської позиції, такі як портрет, пейзаж, кольорова і звукова семантика. При цьому наголошується, що вдалим новаторством письменниці є домінування біблійних мотивів у романі-антиутопії, що підкреслює теократичну природу будь-якого тоталітарного режиму.

Ключові слова: канадська література, Маргарет Етвуд, авторська модальність, образність, антитоталітарна література, жіночі образи в літературі.

Inna PODHURSKA,

orcid.org/0000-0001-9092-5282

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at Practice of English Oral and Written Speech Department

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

(Kharkiv, Ukraine) inna.podhurska@gmail.com

THE PROBLEM OF AN AUTHOR AND AUTHOR'S MODALITY IN THE NOVEL "THE HANDMAID'S TALE" BY MARGARET ATWOOD

The article deals with the study of the main methodological means of the author's position and image of the author implementation in the anti-totalitarian novel "The Handmaid's Tale" by the well-known Canadian writer Margaret Atwood. Emphasis is given to the specific manifestations of the author's image functioning in an anti-totalitarian literary work. Both common for the dystopian genre and author's own peculiar means of realizing the author's position are analyzed. It has been revealed that author's modality in the novel is manifested at nearly all the levels of the text. It is mainly represented in the imagery of the work closely related to the semantics of color. It is proved that explicit and indirect expressions of the author's modality can be found in different imagery systems of the work: in color, visual, sound and touch characteristics.

The influence of the author's choice of the narrative form in the literary text as one of the best ways of establishing a good contact with the reader and presentation of the author's position is traced. The novel is written in the form of a diary, and the first-person narrative enables the reader to feel the emotional depth of the literary work and look into the inner world of the protagonist, looking at the events that take place through her eyes. Considering the fact that an author and a character are always syncretic and have subjective interrelation, which emphasizes their inner unity, this form of storytelling provides an opportunity to see events from the author's perspective.

The outcome of the research is that Margaret Atwood follows the artistic traditions and uses common dystopian means of author's modality implementation, such as: a portrait, a landscape, color and sound semantics. It is pointed out that the successful and innovative approach of the writer is in the predominance of biblical motives in the anti-utopian novel, which emphasizes the theocratic nature of any totalitarian regime.

Key words: Canadian literature, Margaret Atwood, author's modality, imagery, anti-totalitarian literature, images of women in literature.

Постановка проблеми. Проблема автора й авторської модальності є однією з важливих і актуальних у сучасному літературознавстві, тому що її вирішення є ключовим для розуміння ідейно-художньої концепції будь-якого літературного твору. Постає автор завжди знаходить своє відображення в його творі, як у експліцитних виявленнях думок, ідей і позиції письменника, так і імпліцитно, іноді проти волі самого автора. На всіх рівнях художньої реальності – від сюжетно-композиційної організації тексту до мови – тією чи іншою мірою маніфестовано особисте ставлення автора до життя, його вистраждану життєву позицію. Саме тому ідентифікація авторської позиції, ставлення письменника до героїв і подій є дуже важливим складником для розуміння твору в його цілісності, в єдності його змісту та форми.

Аналіз досліджень. Роману відомої сучасної письменниці канадського походження Маргарет Етвуд «Оповідь служниці» присвячено достатню кількість наукових досліджень. Більшість із них опубліковано в університетах Європи та Північної Америки. Вагомий внесок у дослідження жанрової специфіки роману зробили такі зарубіжні науковці, як Р. Нісчик, Д. Попеску, М. Рейнольдс, Б. Рігней тощо, які наголошували на необхідності вивчення впливу авторського вибору форми нарації в літературному тексті як одного з найкращих інструментів для встановлення контакту з читачем і репрезентації авторської позиції.

Професорка німецького університету і відомий літературознавець Р. Нісчик звертає увагу на вплив гендерного аспекту на форму та зміст творів М. Етвуд і стверджує, що гендер та жанрова специфіка її творів тісно пов'язані та зумовлюють вибір поетичних засобів. «Саме комбінація гендеру та жанру є головним складником пізнаваного стилю Маргарет Етвуд, який стирає межу між традиційними жанрами і відкриває їх по-новому» (Нісчик, 2010: 15).

У вітчизняному літературознавстві творчість письменниці стала об'єктом наукового дослідження значно меншою мірою. У своїх наукових студіях дослідники Н. Балан, М. Воронцова, Н. Овчаренко, Л. Романчук Ю. Чернова аналізують загальні характеристики найбільш відомих романів М. Етвуд на тлі розвитку специфічної канадської літературної традиції. Особлива увага приділяється авторським прийомам, що сприяють створенню лейтмотиву нещасливої жіночої долі як символу соціальних процесів у сучасному суспільстві. Розглядаються кольорова семантика творів, описання їжі, інтер'єру, використання в романах епіграфів та прийому «роман у романі».

Вищезазначені дослідження, на нашу думку, є ключовими для вивчення основних засобів реалізації авторської модальності в романі «Оповідь служниці». Але ця проблема не була предметом окремого ґрунтовного наукового дослідження, що зумовлює актуальність нашого наукового пошуку.

Мета статті – аналіз основних методологічних засобів реалізації авторської позиції й образу самого автора в антитоталітарному романі Маргарет Етвуд «Оповідь служниці». Досягнення поставленої мети можливо здійснити шляхом: виявлення і дослідження проявів авторської модальності у романі «Оповідь служниці»; виявлення специфіки функціонування образу автора в антитоталітарному творі; виокремлення серед загальних для жанру антиутопії засобів реалізації авторської позиції тих, що притаманні саме перу письменниці.

Виклад основного матеріалу. На думку Ю. В. Чернової, романи М. Етвуд – «це блискуче поєднання глибоких сюжетів, резонансних персонажів та виразних мовних засобів. У кожному своєму творі письменниця намагається безжалісно розкрити найбільш характерні аспекти канадського суспільства» (Чернова, 2019: 94). Роман «Оповідь служниці», події якого відбуваються в Америці і відносяться до недалекого і досить імовірного майбутнього, не став винятком.

Державний переворот у країні призвів до утворення жорстокого кастового теократичного патріархального суспільства республіки Гілеад (*Gilead*) й до гнітючої безправності жінок, які розділені на касту, до найнижчої з яких належить головна героїня роману, «служниця» Фредова (*Offred*, тобто «та, що належить чоловіку на ім'я Фред»). Жінка втрачає сім'ю, роботу, свободу й власне ім'я і стає безмовною рабинею, річчю в сім'ї високопоставленого Командора. Такі, як вона, використовуються як інкубатори для безплідних дружин командорів і можуть бути передані з однієї сім'ї до іншої. Уніформа служниць – білий капелюх із широкими полями й багрянний плащ – стала кричущим символом пригноблення жінок.

Із перших же рядків відчувається прагнення письменниці максимально виявити своє ставлення до подій, що зображуються, навіть через інтертекст. Тому, як і багато інших творів М. Етвуд, «Оповідь служниці» розпочинається з епіграфу, навіть із декількох, більшість з яких – це біблійні цитати. І це не дивно, бо все в республіці Гілеад базується на біблійних принципах. Але тим більшим стає контраст. Проводячи паралель між біблійними подіями й персонажами та жорстокою реальністю, де, керуючись заповідями

Господніми, людей принижують, змушують страждати і навіть вбивають, авторка демонструє неприпустимість фанатичного слідування канонам будь-якої віри.

Таку ж функцію виконують численні зноски, які, нібито пояснюючи реалії новітнього суспільства, насправді демонструють абсурдність нової системи: назви вулиць, установ, крамниць – усе має своє відбиття в Біблії. Крамниця, де служниці купують сукні, має назву «Польові лілеї» (*Lilies of the Field*) згідно з біблейським віршем *Consider the lilies of the field, how they grow; they toil not, neither do they spin (Matthew 6:28)*. Крамниця продовольчих товарів має назву «Молоко і мед» (*Milk and Honey*) згідно з біблейським віршем: *And I have come down to deliver them out of the hand of the Egyptians and to bring them up out of that land to a good and broad land, a land flowing with milk and honey... (Exodus 3:7)*. Усі бесіди та рутинні дії людей також до абсурду теократичні.

Прояви авторської модальності у художньому творі також знаходять своє відображення у суб'єктних та позасуб'єктних (за термінологією Б. О. Кормана) формах організації тексту. Як суб'єктну форму для свого роману авторка вибирає нарацію від першої особи, яка дає змогу відчувати емоційну глибину оповіді. Роман написано у формі щоденника, який веде головна героїня, але веде його не на папері, бо паперу, як і книг, більш не існує і писати немає на чому. Тому, сподіваючись, що хоча б хтось почує її мовчазний крик, і навіть звертаючись до потенційного читача, вона з розпачем розуміє, що все це марно. Така форма оповідання дає змогу зазирнути у внутрішній світ головної героїні і подивитися на події, що відбуваються, її очима. А враховуючи, що автор та герой завжди синкретичні і знаходяться у суб'єктних відносинах, що підкреслює їхню внутрішню єдність, така форма оповідання дає змогу побачити події очима самої авторки.

Незважаючи на відсутність авторських ремарок у тексті, що написаний від першої особи, ми не відчуваємо браку проявів авторської позиції в романі. Ми погоджуємося з Ю. В. Черновою, що стиль М. Етвуд характеризується короткими незакінченими реченнями, які, однак, «надовго вриваються в пам'ять» (Чернова, 2019: 95). Саме у ці фрази, «відчekanені» головною героїнею, авторка вкладає свої найбільш сокровенні думки: *I try not to think too much. Like other things now, thought must be rationed. There's a lot that doesn't bear thinking about. Thinking can hurt your chances, and I intend to last.*

Авторська позиція, співчуття, бажання допомогти головній героїні репрезентовані в словах

старшої жінки, яка з'являється лише в спогадах головної героїні і дає поради, як вижити в суспільстві, в яке потрапить майбутня служниця. Це тітка Лідія, яка в інтернаті для майбутніх служниць готує жінок до виконання їхньої місії, як раніше готували дівчат у балетній школі: *We were a society dying, said Aunt Lydia, of too much choice; There is more than one kind of freedom, said Aunt Lydia. Freedom to and freedom from. In the days of anarchy, it was freedom to. Now you are being given freedom from.*

Важливою позасуб'єктною формою організації тексту є його система образів, яка активно формує читацьке сприйняття авторської концепції світу та людини. Герой завжди виступає однією з форм авторської свідомості. За допомогою майстерно пророблених образів М. Етвуд створює особливу, нетипову порівняно із загальноприйнятою етичну систему, яка спирається на свої власні моральні цінності, що навряд чи збігаються із загальнолюдськими. Через цю систему проходить і Командор як представник вищої касты, що стає мовчазним володарем і катом головної героїні, і його дружина, яка попри безглуздість свого існування продовжує мешкати під одним дахом із тією, хто став її німим докором і необхідністю водночас, і сама Оффред, яка змушена жити в умовах тотального контролю навіть із боку таких, як вона сама. Кожен у цій системі позбавлений власної волі і має підкоритися універсальним законам суспільства. Кожен є наглядцем і тим, за ким спостерігають. Єдина розвага слуг – пліткувати про своїх господарів, відчуваючи від цього свою значущість. Єдина розвага служниць – дивитися з жахом і водночас із задрістю на тіла повішених через порушення закону.

Колористика в романі є також важливим експресивним засобом, що несе глибоке художньо-ідейне та емоційне навантаження. По-перше, характерною є відсутність природного пейзажу і природних кольорів у романі, що підкреслює відірваність соціуму від природи, неприродність усього, що відбувається тут. Єдині осередки природи – це сади в багатих домах. Міський пейзаж також дуже невиразний і підтримує кольори, що є найбільш частотними у творі і стали ідейно-символічною колоративною основою твору: червоний, білий і чорний.

Натомість специфічне кольорове навантаження притаманне саме світу людей, де чітка ієрархія суспільства підтримується специфічною уніформною та кольорами. Особливе місце в романі займає ненависний героїні червоний колір. Це колір уніформи служниць. Усе, крім крилець

їхнього головного убору, має бути червоним. Цей колір робить її недоторканною для всіх, окрім командора, дає їй певні свободи переміщення, але й робить полонянкою. У цьому одязі вона відчуває себе так, ніби її занурили в кров. Дійсно, червоний – це традиційно колір крові, вогню, революційного повстання. Цей колір споконвіку хвилював людей і викликав підвищене емоційне збудження або агресію. З іншого боку, у християнській традиції це – символ жертвовної крові Христа, яка була пролита заради спасіння людства. Відповідно, у романі, крім усіх заборон і перепон, які несе в собі червоний колір (червоні обмежувальні знаки на дорогах, стара стіна з червоної цегли, якою обмуровано Гілеад), він ще й символізує жертвовну місію служниць заради продовження людського роду.

Білий колір – це колір Ангелів (*the Guardians of the Faith*) – армії Гілеаду – та символ смерті, яку вони несуть. Це колір лікарняних палат, де попри закони природи намагаються репродукувати нащадків вельмишановних сімей. Саме тому білий і червоний здебільшого зустрічаються поряд, символічно репрезентуючи ставлення автора до революції, агресії, насильства, бойових дій. А ще для головної героїні білий – колір сукні, в якій вона востаннє бачила свою доньку, перш ніж її назавжди забрали від неї і віддали в іншу родину. Це символ тієї болі, з якою вона згадує своє дитя, про долю якого нічого не знає.

Не менш цікавою є амбівалентна символіка чорного кольору. У Гілеаді цей колір відведено можновладцям, і Командор – один із них, тому його образ тісно пов'язаний із чорним кольором: чорний одяг, аксесуари, автомобілі. *Вікна у чорних фургонях тоновані, чоловіки на передніх сидіннях носять темні окуляри – подвійна темрява* (Етвуд, 2017: 28). Але водночас чорний колір у романі – не лише атрибут престижу, а й символ погребіння. Традиційно цей колір символізує зло, темряву, страждання, хворобу і смерть. Саме тому похмура тональність образу Командора створює певний настрій у сценах, де він з'являється, і підкреслює мертвовну холодність і бездушність людини, яка займає верхній щабель нового суспільства і вирішує долю простих людей.

Блакитний колір, що здавна асоціювався зі шляхетним походженням аристократії, стає головною ознакою образу Яснорада, дружини Командора. Її попелясто-блакитний халат, блакитні аксесуари, «блакитна талія» і навіть блакитний дим сигарет сприяють реалізації образу колись витонченої, а нині втомленої й немічної жінки, яка не може мати дітей і має терпіти у власному домі іншу,

яка має подарувати їй первістка. У християнській традиції це колір набожності та святості, такою й була Яснорада. Ще до появи Гілеаду вона вела християнські передачі на телебаченні і співала релігійних пісень. У ті часи вона була дуже привабливою й усміхненою. Нині ж, якщо проводити паралель з англійськими ідіомами *in a blue mood, to feel blue* – бути засмученим, прикро враженим, ми розуміємо, що цей колір репрезентує пригнічений емоційний стан жінки, можливо, навіть депресію, в якій вона знаходиться через усвідомлення безцільності свого теперішнього існування.

На контрасті персонажу Яснорада побудовано образи простих чоловіків і жінок – смаглявих робітників – які, як і в романі Дж. Оруела «1984», попри свою безправність через знаходження на нижчому щаблі суспільства є найжвавішими, повними життя героями, що здатні демонструвати справжні емоції. Ще більшим кольоровим контрастом усій оточуючій дійсності стають японські туристи, що гуляють містом. Їхні веселі жінки з яскравими губами, строкатими короткими спідницями й рожевим педикюром неначе холодний душ для всіх, хто їх бачить. Вони є кричущим нагадуванням про життя, яке було втрачене й яке все ще вирує за мурами Гілеаду.

Розкриттю авторської інтенції також сприяє глибокий аналіз аудіального наповнення просторової організації тексту. Особливо актуальним це є для жанру антиутопії, яка завжди замкнена просторово, відрізана від світу та зосереджена на собі (Шишкіна, 2018: 175). У романі «Оповідь служниці» ця обмеженість реалізується поступово, починаючи з крилець шляпи служниці, які «наче тунелі» закривають її від зовнішнього світу та її кімнати, де вона відчуває себе ув'язненою, замкненою у своїй самотності і в якій шукає якісь невербальні «повідомлення» від попередньої полонянки. І далі простір постійно обмежується: парканом дому Командора, чорним склом його окулярів та чорними вікнами його автівки (тому особистість Командора повністю закрита від усіх), а також височезним червоним муром зі старої цегли, що відрізав Гілеад і всіх його мешканців від світу.

Звукові образи роману грають важливу роль у формуванні почуття приреченості усіх мешканців нової держави й є досить типовими для антиутопічного тексту. Многопланова семантика церковних дзвонів, «що розмічають час» у Гілеаді, має цікаві інтертекстуальні зв'язки. Гнітючий дзвін лунає в антитоталітарних творах Дж. Оруела, Б. Пільняка, Р. Бредбері та багатьох інших. Та найбільш значущою ми вважаємо паралель із передмовою

до культового роману Е. М. Гемінгвея «По кому подзвін», бо звучання дзвонів у романі «Оповідь служниці» символізує, з одного боку, внутрішні тривоги і страхи людей, а з іншого – приреченість кожного з гвинтиків цієї системи незалежно від того, який щабель він займає.

Висновки. Таким чином, авторська модальність роману М. Етвуд «Оповідь служниці» – це репрезентація в художньому творі ставлення авторки до будь-яких тоталітарних режимів, що призводять до поневолення людини. Твір написаний від першої особи, що наклало конкретні рамки на метод викладу авторської точки зору. Взаємодія людини і системи влади передана у вигляді власного досвіду головної героїні. У ході дослідження було виявлено, що авторська суб'єктивність у романі проявляється майже на всіх рівнях тексту. Найбільшою мірою вона представлена в образній системі твору, що тісно пов'язана із семантикою кольору. Хронотоп також грає важливу роль у відтворенні авторської картини світу. У внутрішньому та зовнішньому топосі ми бачимо замкне-

ність простору, а символ церковних дзвонів алегорично натякає, що час у тоталітарному суспільстві зупинився, немає ніякого розвитку і надії для його мешканців. Експліцитні та опосередковані прояви авторської модальності ми знаходимо і в образній системі твору: у кольорових характеристиках, звуках, запахах і на дотик.

Маргарет Етвуд слідує літературній традиції і використовує загальні для жанру антиутопії засоби реалізації авторської позиції, такі як портрет, пейзаж, кольорова і звукова семантика. Водночас удалим новаторством письменниці ми вважаємо домінування біблійних мотивів. Письменниця підкреслює теократичну природу будь-якого тоталітарного режиму, бо всі вони базуються на сліпому фанатичному скоренні народу і пануванні культу вождя, що, наче месія, веде свій народ до спасіння. Авторка підкреслює, що ніякий тоталітарний режим, навіть якщо в його основі лежить ідея спасіння людства, не може зробити людину щасливою, бо є насильницьким і протиприродним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шишкіна О. В. Роман Дж. Орвела «1984»: аудіальне наповнення простору і семантика дзвону. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2018. № 1(124). С. 174–177.
2. Atwood M. *The Handmaid's Tale*. Toronto : McClelland & Stewart, 1985. 311 p.
3. Burridge T. *Surfacing by Margaret Atwood: A study in borderlines*. Psychodynamic Practice. Routledge: Taylor & Francis. 2015. Vol. 21. P. 60–67.
4. Chernova Yu. V. Common characteristics of the novels by Margaret Atwood. *Нова філологія*. 2019. № 75. С. 93–97.
5. Hammill F. Margaret Atwood: *The Handmaid's Tale*. In: Seed, D. (ed) *A Companion to Science Fiction*. Oxford : Blackwell Publishing, 2005. P. 522–533.
6. Low V. Could it happen here (reader's response to book-review by McCarthy, Mary of Attwood, Margaret "The handmaid's tale"). New York : New York Times Book Review, 1986. P. 35–36.
7. Nischik Reingard. *Engendering genre: the works of Margaret Atwood*. Ottawa : Univ. Pr., 2010. 75 p.
8. Popescu D. H. Margaret Atwood and the logic of narrative possibilities. *Revista Transilvania*. Sibiu: Complexul National Muzeal Astra, 2018. № 2. P. 32–36.
9. Rigney B. H. Margaret Atwood. *Women Writers Series*. Basingstoke : Macmillan Education, 1987. 160 p.

REFERENCES

1. Shishkina O. V. Roman Dzh. Orwella «1984»: audialne napovneniia prostoru i semantika dzvonu [The Novel by G. Orwell "1984": Audial Content of the Space and Semantics of Bell Ringing]. *Izvestiia Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*, 2018, № 1(124), pp. 174–177 [in Russian].
2. Atwood M. *The Handmaid's Tale*. Toronto: McClelland & Stewart, 1985. 311 p.
3. Burridge, T. *Surfacing by Margaret Atwood: A study in borderlines*. Psychodynamic Practice. Routledge: Taylor & Francis, 2015, Vol. 21, pp. 60–67.
4. Chernova, Yu.V. Common characteristics of the novels by Margaret Atwood. *Nova Filologiya*. 2019, № 75, pp. 93–97.
5. Hammill, F. (2007). Margaret Atwood: *The Handmaid's Tale*. In: Seed, D. (ed) *A Companion to Science Fiction*. Oxford: Blackwell Publishing, 2005, pp. 522–533.
6. Low, V. Could it happen here (reader's response to book-review by McCarthy, Mary of Attwood, Margaret "The handmaid's tale"). New York: New York Times Book Review, 1986, pp. 35–36.
7. Nischik, Reingard. *Engendering genre: the works of Margaret Atwood*. Ottawa: Univ. Pr., 2010, 75 p.
8. Popescu, D.H. Margaret Atwood and the logic of narrative possibilities. *Revista Transilvania*. Sibiu: Complexul National Muzeal Astra, 2018, № 2, pp. 32–36.
9. Rigney, B. H. Margaret Atwood. *Women Writers Series*. Basingstoke: Macmillan Education, 1987, 160 p.